

УДК:
316.344.4+331.105.44(497.11)

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIV) XI, vol=34
Бр. 4 / 2012.
стр. 27-48.

Нада Г. Новаковић

ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ, СИНДИКАТИ И РАДНИЦИ СРБИЈЕ НА КРАЈУ ТРАНЗИЦИЈЕ

Сажетак

У овом раду аутор социолошки описује и објашњава однос политичких и синдикалних елита на крају процеса транзиције Србије. Посебно се указује на најважније факторе који су допринели зближавању интереса ових елита почетком 2012. године, тј. пред парламентарне и друге изборе.

Први део чланка посвећен је (не)модернизацијским потенцијалима политичке елите и њеном односу према мануелним радницима. Описују се појмови транзиције, приватизације, настајања друштва капиталистичке периферије. Већина синдикалних централа је прихватила неолиберални концепт развоја и приватизације. На тај начин су маргинализовале и себе и чланство које представљају. Највећи добитници транзиције су политичке и економске елите. Оне су срж нове капиталистичке класе Србије. Мануелни радници и делови средњих слојева су највећи губитници транзиције.

У другом делу рада истражују се стратегије деловања синдиката у времену светске економске кризе, посебно у Србији. Истакнуте су следеће појаве: разједињени и сукобљени синдикати, блискост синдикалних лидера са политичким странкама и послодавцима, неспособност стратегије синдиката у новим условима, сукоби у синдикатима, несолидарност, губитак угледа, чланства и друштвене моћи. Ово је праћено масовним губитком посла, сиромаштвом, социјалним неједнакостима, сукобима и сиромаштвом већине радника и осталих грађана.

У закључку рада аутор је нагласио да је у Србији настало друштво капиталистичке периферије, без аутентичних синдиката и јаком утицају политичких странака на њих. За то кривицу носе актуелне политичке и синдикалне елите.

Кључне речи: синдикати, политичке и економске елите, транзиција, приватизација, радници, сиромаштво и незапосленост

Друштвена „мимикрија“ интереса и друштвена моћ, посебно политичка, и данас су важни у Србији као и пре двадесет година. Сада су на друштвеној и политичкој сцени другачији „играчи“, услови деловања и њиховог легитимитета него на почетку транзиције друштва. Ново је и међународно окружење, а посебно циљеви владајућих елита. Најважнији од њих је завршетак транзиције друштва. У времену ширења и продубљивања светске економске кризе, а нарочито пред важне политичке изборе, најјасније се уочава блискост политичких, економских и синдикалних елита. Радници Србије су највећи губитници транзиције и небитни су за легитимитет владајућих елита. Њихов основ легитимитета остајања на власти су капиталисти и профит. Стога су радници важни као гласачи и порески обвезници. Синдикалној елити су значајни као стварно и потенцијално чланство, чије интересе би (је) она требало да заштити. Овде се трага за одговором на питање: шта је зближило и интересно ујединило синдикалне и политичке елите Србије на крају процеса транзиције?

ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ И РАДНИЦИ СРБИЈЕ У ВРЕМЕ УБРЗАНЕ ТРАНЗИЦИЈЕ

Транзиција у Србији више није неизвесна. Она је дошла скоро до краја. Према тумачењу политичких елита које су освојиле власт 2000. године, реч је о преласку у тржишну економију, друштво вишестраначког парламентаризма, правну државу, заштиту основних економских, политичких и других људских права грађана и мањинских група. Приватизација је у завршној фази. Она чини срж промене својинске, тј. економске структуре друштва, и део је процеса транзиције. Политичка елита која је победила на изборима 5. Октобра 2000. имала је највећи утицај на одабрани модел транзиције, приватизације и радног и социјалног законодавства. Она је своју победу (не)намерно протумачила као сагласност грађана да пристају на реформе и неолиберални модел друштвеног развоја.

То је довело до бесмисленог сужавања појма транзиције, посебно економске, на приватизацију. Уопште није постојао, нити га још има, шири друштвени консензус о транзицији, приватизацији и типу друштва коме се тежи¹⁾ Штавише, одлука о приватизацији била је илегална и нелегална са становишта Устава земље и изјашњавања грађана.

Главни добитници транзиције Србије су политичке елите и нови капиталисти, а радници су њени највећи губитници. Створено је друштво капиталистичке периферије. Наиме, према схватању *Imanuela Volestrina* у свету постоје три зоне капиталистичког друштва. То је центар, полупериферија и периферија капитализма. Међу њима постоји регионална и социјална сегрегација и експлоатација.²⁾ То значи да су наше политичке и економске елите на делу потврдиле своје ограничене модернизацијске потенцијале. О томе сведоче и резултати других истраживања³⁾. Одмах треба подсетити да структурна хетерогеност, различито социјално порекло и образовање владајућих елита Србије представљају објективне препреке за њихову модернизацијску улогу. Други важан фактор је њихова интересна блискост са елитама ван земље, посебно у светским финансијским и политичким центрима моћи. Постојао је перманентан притисак „међународне заједнице“ на политичку елиту на власти у доношењу најважнијих одлука о привредном и друштвеном развоју. Ти притисци су постајали снажнији и видљивији непосредно пре и после завршетка политичких избора. Према схватању Слободана Антонића код нас је створена компрадурска елита. Таква елита је :“...главни агент глобалног капитала и његових политичких структура („империје“) у земљама које припадају периферији или полупериферији светског капиталистичког система. Сматра се да је у раздобљу „транзиције“ основни задатак компрадурске елите да убеди домаће становништво како је најбољи начин модернизације предаја свих ресурса (економских, политичких и културних) у руке странаца⁴⁾. Вера Вратуша је исту појаву назвала компрадурском буржоазијом, уз напоњу да се у земљама насталим распадом

1) Д. Стајић, *Заблуде о социјалној држави*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 6.

2) Љ. Митровић, „Транзиција без социјалне одговорности и производња зависних друштва периферије капитализма“, *Теме*, вол. XXXIV, бр. 2, (април-јун 2010), Филозофски институт, Ниш, стр. 681.

3) Н. Новаковић, „Настанак нове предузетничке елите у Србији“, *Српска политичка мисао*, год. 43, вол. 16 (бр.1-2, 2006), Институт за политичке студије, Београд, стр. 148.

4) С. Антонић, „Компрадори“, *Печат, лист слободне Србије*, 8. април 2010, <http://www.pечат.co.rs/2010/04/slobodan-antonice-kompradori/> (Датум посете 2.03.2012)

социјализма нису створиле “аутентичне националне буржоазије које би биле заинтересоване за инвестирање у домаћу индустрију, замене увоза, за одбрану националног тржишта и његово ширење кроз продор на страно тржиште”⁵⁾

Владајуће политичке елите су се декларативно залагале за демократију (па и економску), социјални дијалог, колективно преговарање и социјални консензус. У пракси су најчешће од тога одустајале. На основу истраживања транзиције, социјалне структуре и штрајкова радника Србије после 2000. године наметнуо се закључак да су оне користиле сва средства да остваре сопствене интересе, неутралишу и каналишу незадовољство мануелних радника. Средњи слојеви су тек у завршној фази транзиције и распламсавањем домаће и светске економске кризе почели да плаћају „цену“. Они су све чешћи учесници штрајкова и јавних протеста, који по обиму, облику испољавања и ефикасности далеко заостају за штрајковима у развијеном свету. Један од најважнијих узрока незадовољства поменутих класа и слојева јесте реализовани концепт неолибералног развоја привреде и друштва. У његовим темељима је идеја и пракса да се синдикати маргинализују и униште, а радна и социјална права запослених што више ограниче и потчине интересима капитала. Прави замах и моћно средство овим процесима и интересима капиталиста дале су нове информационе технологије и глобализација. Србија је кроз транзицију упознала многе „тамне“ стране ових процеса, с тим што су мануелни радници постали највећи и најмасовнији губитници.

Постојећи модел транзиције и приватизације прихватила је већина синдикалних централа. Самим тим је ограничен и домет њихове стварне одбране и заштите економских и социјалних права из радног односа. Синдикати су у читавом периоду, мање или више, посредно или директно, помагале политичкој и економској елити да на овакав начин обави транзицију. Најважнија улога им је била каналисање незадовољства радника, што се и даље дешава. Некад је то бежање од улоге заштите основних интереса радника, а често и улазак у политичка надметања са (не)моћним политичким странкама. Наравно, било је и малобројних и правих синдикалних потеза, који нису својствени највећим синдикалним централама и њиховим вођама. Много је разлога системске и појединачне (ауто

5) В. Вратуша, „Елите у постсоцијализму, или компрадорска буржоазија у процесу реставрације периферног капитализма“, *Национални интерес - часопис за национална и државна питања*, вол. 6, (бр. 3. 2010), стр. 73.

маргинализације синдиката у Србији. Један од узрока је страх и потреба да синдикате не прогласе „остацима старог режима“. Према оцени истраживача : “Јер после петооктобарских промена, реформе су подржали сви па и синдикати“. УГС Независност је директно подржавао нову власт и од раније се борио за смену предхоне власти. Друга синдикална централа је у новој власти директно партиципирала. Наиме, Асоцијација слободних и независних синдиката (АСНС) је из својих редова дала министра рада и социјалне политике, а Савез самосталних синдиката Србије (СССС) се трудио да се покаже „реформисан“⁶⁾. На синдикалној сцени постојало је неколико јаких гранских синдиката, углавном у јавном сектору. Понашање њихових руководстава није битније одступало од општег правца „сарадње“ са новим властима. Они су јој се супротстављали тек онда када су њихова предузећа и привилегије биле угрожене потезима нових елита. Власт се трудила да у време политичких избора са таквим синдикатима оствари што блискије односе.

Закон о приватизацији из 2001. године је један од темеља зацртаног и реализованог концепта промене власничке и економске структуре Србије. Његов „реформски“ карактер огледа се, поред осталог, и у томе да је синдикате искључио из процеса продаје предузећа. Они уопште нису страна у преговорима и закључивању купопродајног уговора. Немају ни право ни могућност да виде садржај тог уговора. Поред тога немају никакву контролу над оним шта се дешава после продаје предузећа (наставак или гашење производње, отпуштање запослених или пријем нових, исплата или ускраћивале средстава социјалног програма, зарада, пореза и доприноса...). У јавним протестима када се доносио Закон о приватизацији синдикати су доводили у питање брзину, начин продаје и захтевали „поштену“ и „успешну“ приватизацију. У суштини, највећа улога синдиката у тим процесима односила се на „ценкање“ око висине средстава за социјалне програме отпуштених радника. Као и у већини земаља у транзицији и средства социјалног програма су даље раслојила радничку класу, јер једни нису добијали ништа, а други су добијали за исти радни стаж десетине хиљада ДЕМ (касније евра). Према званичним проценама министра рада 95% тих средстава отишло је на потрошњу. Једноставно речено, већина запослених у државама у транзицији оценила је приватизацију као „пљачку“. На основу новијих истраживања сазнајемо да је (2010.

6) В. Кркобабић, *Неисказана моћ синдиката*, Панчево, 2003, стр. 28, 64 и 66.

године) чак 44% запослених приватизацију оценило као „чисту пљачку“, сваки четври није могао да процени њен карактер, а скоро толико да је нужна, али се спроводи на погрешан начин. Само 3% испитаника дало је одговор: „То је нужен реформски потез који се углавном добро спроводи“⁷⁾.

Социјалне последице приватизације и транзиције су далеко-сежне и озбиљне. Стопа незапослености је највиша у окружењу (почетком 2012. године је 23%, а у септембру већ 28%!). Изгубљено је више од 600.000 радних⁸⁾ Скоро да је сасвим завршена дезиндустријализација, како по броју запослених, обиму производње, тако и у стварању друштвеног производа. Индустрија је, на пример, године 1988. стварала 44% БДП, 2001. – 29%, а у години наступајуће и светске економске кризе (2008) свега 18,6%⁹⁾! Приватизација је и даље текла, а домаћи извори кризе се све чешће правдали појавом глобалне кризе. Некадашњи центри развоја постали су „долине гладних“, у којима се пред важне политичке изборе синдикалци и политичари надмећу обећањима о реиндустријализацији и новим радним местима. Наравно, радници и већина осталих грађана одавно су се суочили са монополима на тржишту, скупим робама и услугама, митом и корупцијом у свим областима и старим и новим облицима сиромаштва.

Права „новост“ је да су пре последњих парламентарних избора у Србији (мај 2012) неки од страначких лидера усвојили тактику „двострукога“ (а можда и поливалентног) колосека“. Ово конкретно значи да су за време партиципирања у актуелној власти формирали и нове ванпарламентарне странке, које имају и „опозициону“ реторику. На тај начин им се пружила прилика да успешно заврше своју „мисију“ у српској транзицији и приватизацији. Нова «вртешка» политичких кадрова после 2000. године попримила је различите димензије. Једна озбиљна политиколошка и социолошка анализа странака, водећих кадрова, учесника на најважнијим положајима (извршној власти, на пример) показала би да је значајан

7) З. Стојиљковић, „Социјални дијалог у Србији. Разлози (пре)скромног досадашњег учинка“ у Зоран Стојиљковић и Срећко Михаиловић, *Стање социјалног дијалога у Србији после двадесет година транзиције*, Београд, Савез самосталних синдиката Србије и Swiss Labour Assistance, 2010, стр. 34, 35 и 37.

8) Н. Новаковић, „Како се „кројила“ радничка судбина“, *Синдикални повереник*, вол. 66. Двоброј 3125-3126, (28. април 2010), Радничка штампа, Београд, стр. 54-56.

9) С. Пауновић, *Улога ММФ у економској кризи*, Радничка штампа, Београд, 2011, стр. 326 и Ј. Б. Душанић, *Београдска економија*, Београдска висока пословна школа, 2008, стр. 8.

број политичких лидера ту и читаву деценију. Власт их привлачи као магнет и постала је њихова судбина.

Иронија судбине је и чињеница да су се актуелни политичари на власти обрађали управо највећим губитницима транзиције - радницима. У томе су им се придружили и синдикати. За сваки случај политичка елита је обезбедила наклоност крупних капиталиста, уводећи их у страначка руководства или им је препустила места саветника у појединим министарствима. Непосредно пред парламентарне изборе за та места су се, па и за министарске фотеље, отворено нудили и лидери синдикалних централа. Олако су се позивали на праксу синдиката и лабуристичких и социјалдемократских странака у свету, а све у циљу да се докопају посланичке или „синдикалне столице“ у парламенту. Стога им није уопште било страно да се убаце на листу партије странке која отворено заговара неолибералне идеје (ЛДП на пример). Други су претили стварањем нове странке, да би коначно нашли „природне савезнике“ у странкама на власти и опозицији. Најмање је било синдиката који су бранили аутентичне интересе сопственог чланства.

СИНДИКАТИ, КРИЗА И ПОЛИТИКА

Антисиндикалне акције власти и капиталиста у свету су присутне већ неколико деценија. Оне су од 1970-их интензивирани, због надмоћи крупног капитала, глобализацијом економије, бржим селењем капитала него радне снаге, неолибералним концептом развоја. Све је то највише користи доносило мултинационалним компанијама. Створен је мит да ће глобализација сама по себи довести до општег благостања свих земаља и учесника, а да слободно тржиште ометају „превисоки“ захтеви радника и синдиката. Овај мит пратила је и флексибилност, дерегулација и флексибилност најамнина, радних односа и уопште тржишта рада.¹⁰⁾ Теоријски и емпиријски неутемељено ово се поистовећивало са модернизацијом. То је у стварности директно (било) уперено против најамних радника, а изазвало је и раст незапослености и делокацију читавих индустријских грана ван граница појединих земаља. Све су то последице неолибералног развоја капитализма, за који су чланице најразвијенијих земаља (Г.20) пре две године закључиле да је

10) Д. Петковић-Гајић, *Друштвене промене и стратегија деловања синдиката* (докторска дисертација), Факултет политичких наука, Београд, стр. 57-77.

„мртав“. Његове стварне и природне последице су озбиљне, све шире и погубније за већину грађана. Наравно, реч је о глобалној економској и финансијској кризи, око чијих узрока, динамике и последица постоје велика спорења међу истраживачима и обичним људима. То се овде помиње у контексту синдикалног одговора на нову ситуацију. У В. Британији синдикалне централе су се удружиле и показале релативно висок степен солидарности. У земљама у транзицији то је редак случај. Домаћа и светска криза су се, по правилу, удружиле и додатно маргинализовале синдикате. Синдикати су делимично и сами допринели таквом свом положају.

Имена синдиката у Србији су „мимикрија“, која намеће утисак да су они „демократски“, „самостални“, „слободни“, „независни“ итд. Осврт на конвенције Међународне организације рада (МОР) то би значило да су синдикати материјално, кадровски, идеолошки и политички слободни од државе и послодаваца. Управо то нису наши синдикати. Интереси синдикалних лидера, (у 2012. години их је званично регистровано 36 централа и више од 26.000 синдикалних организација), су блиски послодавцима и политичким лидерима. И пре отпочињања приватизације било је много синдиката у предузећима. Ово је резултат борбе политичких странака и синдикалних централа за утицај, од којег је у значајној мери зависила и судбина запослених. Таква ситуација често је блокирала и онемогућавала успешно организовање штрајкова и протеста. То је олакшавало посао и држави и новим власницима, који су радо користили несугласице синдиката, забрањивали њихов рад или су стварали „своје“ синдикате. Имена више нису била важна, већ стварна улога конкретног синдиката. Поред тога, до данас је остала на снази одлука да је приватизација синдикалне имовине одложена на „неодређено време“. Она је остала главни камен спотицања и спорења међу највећим синдикалним централама. У предизборним временима се јавно износе и тврдње да је блискост синдикалних лидера са послодавцима, политичарима и коришћењем монопола над синдикалном имовином довела до пребацивања појединих синдикалаца у групацију нових предузетника

Синдикати у Србији су по својој организационој структури су разноврсни, али недовољно ефикасни. Скоро да је реч о синдикату „општег типа“, јер су у чланству запослени радници, бивши радници, пензионери, запослени разних социо-професионалних категорија. Чланови синдиката су и менаџери највишег ранга, па

се тешко изражавају и препознају основни интереси синдикалног чланства. Та социјална хетерогеност синдиката, уз одсуство модерне стратегије деловања, разара синдикат „изнутра“ и урушава постојећи углед и моћ. Овоме доприносе и недемократски односи између синдикалне елите и већине чланства. У том погледу синдикати су слични политичким странкама. Чланство нема стварне могућности да утиче на избор синдикалних лидера и доношење најважнијих одлука. Наиме, постоје статуте, органи синдиката (конференције, редовни и ванредни конгреси и сл.), али се они лако заобилазе. Наравно, најтеже је у малим предузећима (до 10 запослених), где закон и не дозвољава синдикално организовање.

Несклад у деловању синдиката различитих нивоа организовања, између централе, гранских и синдиката у предузећима је честа појава у друштву у транзицији. Она је код нас видљива и у јавним наступима синдикалаца, било да се залажу за или против штрајкова и протеста, потписивања „социјалних пактова“ са државом и послодавцима уопште. Има много примера таквог (не)намерног несклада у понашању синдикалаца. По свом значају и политичком одјеку остала је „Акција за акције“. Синдикат Нафтне индустрије Србије (НИС) и синдикати неких других јавних предузећа залагали су се за концепт поделе бесплатних акција (30%) грађанима од продаје 6 јавних предузећа. Сасвим другачији концепт, на штету грађана и ових синдиката, предложила је Влада Србије, а парламент усвојио закон. Том приликом синдикална централа (СССС) није подржала предлоге поменутих синдиката већ актуелне власти!¹¹⁾

Избори у синдикатима још увек су важни за понашање политичких и економских елита. То је још један показатељ колико се одмакло од старом политичког система. Са њим се раскидало званично још од октобра 2000. Према грубим проценама формирањем „кризних штабова“ у Србији је смењено чак 40.000 менаџера! Многи који су дошли на њихова места били су из „нових“ синдиката. Дакле, настављен је утицај политичких странака на синдикате, а оне су многим синдикалцима омогућиле брз успон на лествици економске и политичке моћи. Још увек су у већини синдиката избори „ритуал“, а не демократско одлучивање и избор најспособнијих кадрова. Одлуке се доносе у уском кругу људи, као и у политичким странкама. Председник је по правилу и једини кандидат

11) В. Кркобабић, *Транзиција и исказана немоћ синдиката*, Панчево, 2008, стр. 155.

за то место, а ту се остаје и деценијама. Све се то синхронизује са страначким изборима.

Блискост интереса синдикалне, политичке и нове економске елите се на више начина манифестовала, од доношења и измена Закона о раду, Закона о приватизацији, до опструкције „трипартизма“ у Социјално-економском савету Републике. Ово је касније потврђено и код начина потписивања Општег колективног уговора крајем априла 2008. Послодавци су убрзо од њега одустали, због материјалних разлога, а радницима су остала само пушта обећања. Синдикални лидери највећих централа су склони да сарађују са најкрупнијим капиталистима, а да при том и не поставе питање зашто они не дозвољавају синдикално организовање или не исплаћују нити минималне најамнине радницима. Наравно, не помињу се тада ни конвенције МОП-а (бр. 87 и 98), јер се синдикални лидери не желе да замере „социјалним партнерима“. Занимљиво је да су се брзо и јавно изјаснили против формирања Координационог одбора радничких протеста. Настао је 2009. и ујединио акције радника више предузећа и радника-акционара оштећених приватизацијом. У самој појави нових облика организовања радника видели су конкуренцију.

Већ сама чињеница да Закон о штрајку усвојен 1996. године је још увек на снази много говори о односу синдиката и старих и нових елита према њему. Он у суштини штити послодавце, било да су држава или у приватном сектору. У међувремену се изменила економска и друштвена структура, а већина најуспешнијих предузећа је продата. Приватизација је у последњој деценији транзиције била доминантан повод и узрок штрајкова и протеста незадовољних радника Србије. Што се транзиција убрзавала то су ови штрајкови били чешћи, масовнији, али мање ефикасни у односу на штрајкове у свету или на период пре транзиције. Штрајкачи су налазили нове облике организовања, поред осталог мимо синдиката и великих синдикалних централа. Своје незадовољство су јавно демонстрирали на трговима, улицама градова, важним саобраћајницама и институцијама. Све чешће су то радикализовали, било претњом или стварним самоповређивањем. Укратко, закон о штрајку је остао мртво слово на папиру, а на штрајкаче се све мање обраћала пажња. Што су припадали нижим класама и слојевима то им се мање излазило у сусрет. Све чешће су такви штрајкачи физичком силом спречавани да изађу из фабричког круга, или да стигну до Београ-

да. На том су радили како „конкурентни“ синдикати, послодавци, локални моћници, тако и поједини припадници власти. Како би се увео ред и у ту област у лето 2009. године Влада је усвојила одлуку о месту одржавања јавних скупова (па и незадовољних штрајкача). Локалне заједнице су добиле слободу да саме то одреде, а органи јавног реда и мира да се она доследно у живот спроведе. У Београду је, на пример, за окупљање незадовољних штрајкача одређено „Ушће“, место далеко од центра града и најважнијих политичких и државних институција. Овакав предлог подржале су синдикалне централе! А осамнаест година раније Извршни савет града издао је Саопштење „Место за јавне скупове је Ушће“..¹²⁾ Тадашње опозиционе партије су то не само исмевале (да је за „пензионере“) већ га стварно нису поштовале. Наравно, транзиција је „прегазила“ већину мануелних радника, а штрајкачи су заобишли овакву одлуку. Због мајских парламентарних избора власт је одустала од измена Закона о раду и закона о штрајку. Верзије текстова које су биле у јавности су још рестриктивније од важећих закона и на штету су радника и штрајкача. О томе су синдикати мало „таласали“, претили штрајковима и као по обичају од њих одустали.

Своју оданост „социјалном дијалогу“ и социјалним партнерима синдикални лидери су често доказивали. Више пута су „замрзли“ а онда „оживели“ рад Социјално-економског савета Републике, јединог трипатитног тела на националном нивоу. Све је зависило који синдикат је ту главни и какав је однос према ресорним министрима и крупним капиталистима. Наравно, било је и изненађења, када су лидери највећих синдикалних централа брзо, олако склапали споразуме са послодавцима и властима, а све с циљем да се помогне предузетницима и сачувају радна места. Прави губитници су били на другој страни-нови радници који су остајали без радног места. Према подацима Међународног монетарног фонда (ММФ) у Србији је за прве две године глобалне кризе без посла остало 400.000 људи (2008-2010. године). Синдикални лидери су се најпре изненадили, а потом појаснили да је само половина од тога из јавног сектора, а остатак из „сиве“ економије! Нису се нарочито забринули ни послодавци, који су опет са синдикатима били потписници више споразума. Крајем априла 2011. године репрезентативни синдикати су са њима и властима потписали Со-

12) „Правила за раднички бунт“, *Синдикални повереник*, вол. 65, двоброј 3124/ 349-350, (31. август 2009), Радничка штампа, Београд, стр. 7 и Н. Т., „Место за јавне скупове је Ушће“, *Политика*, 14, јануар 1991. стр. 3.

цијални економски споразум. Он је орочен до краја те године, а синдикати су се обавезали: "...на одустајање од било какве социјалне акције¹³⁾. То је нешто што само могу да пожелe послодавци од представника радника у времену убрзавања домаће и светске економске кризе.

Питање „репрезентативности“ синдиката и удружења послодаваца је још једна важна препрека настајања синдикалне солидарности. Према садашњем закону о раду синдикат је репрезентативан ако има 15% запослених у предузећу у свом чланству, а 10% у грани. За послодавце се у оба случаја цензус од 10%. То је подстицало сукобе међу синдикатима, али и удружењима послодаваца. Оно је важно за преговарање, потписивање колективних уговора, али и учешће у Социјално-економском савету Републике. Многи су оспоравали репрезентативност Унији послодаваца Србије. У јавности је током 2010. Године изнет податак да код њих није био потписан ниједан колективни уговор у области индустрије и услуга!¹⁴⁾ Привредна комора Србије се с разлогом помињала као остатак ранијег система и квази удружење послодаваца. Међу синдикатима су још непревазиђена питања о формалној и стварној репрезентативности. Непосредно пред последње парламентарне изборе председница СЦНС је оптуживала ресорног министра рада да им је ускратио признавање репрезентативности и улазак у Социјално-економски савет. Са другим аргументима за исто место борила се друга синдикална централа. Реч је о Конфедерацији слободних синдиката Србије (КССС) Ту су највише синдикати неколико јавних предузећа, запослених из просвете и здравства. Они су успели да уз политичку подршку страначких лидера „добију“ статус репрезентативности. Све су то потези и решења који су испод стандарда ЕЗ и конвенција МОР-а.

Данашњи синдикати пречесто, олако и недовољно одговорно потежу за претњама да ће организовати „генерални“ штрајк. У јесен 2010. године председник СССС Љубисав Орбовић је поводом Закона о пензионом и инвалидском осигурању најавио масовне протесте у Београду. То је појаснио следећим речима:“ Све док не буду срушили овај закон или Владу која га предлаже“! Када то чине

13) „Потписан Социјално-економски споразум за 2011“, Влада Републике Србије, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=152032> (Датум приступа, 30.04.2011)

14) З. Стојиљковић, „Социјални дијалог у Србији. Разлози (пре)скромног досадашњег учинка“ у Зоран Стојиљковић и Срећко Михаиловић, *Стање социјалног дијалога у Србији после двадесет година транзиције*, Београд, Савез самосталних синдиката Србије и Swiss Labour Assistance, 2010, стр.12.

радници у продатим предузећима они на тај начин изражавају свој очај до којих их је довела власт и нови власник. При том су радници ретко подржавани од синдикалних централа, без обзира на који начин штрајкују или протестују. Примера има много, али је најупечатљивији овог пролећа случај бивших радника „Магнохрома“ из Краљева. Њима држава дугује 15 зарада. Један број радника је блокирао скупштину општине Краљево, а други су се пешице упутили за Београд. Ниједан синдикат се није огласио поводом тога. Слично су игнорисани и радници „Глутина“, који су тражили своја средства од државе. Без одјека у јавности и медијима је остао и покушај једног од тих радника да се спали у улици испред зграде Владе Србије. Тај метод исцрпљивања и игнорисања незадовољних радника примењиван је и раније. Често су одговорни министри у радничким штрајковима и протестима видели „политичку позадину“.¹⁵⁾ (Мркоњић, 2010, јануар)

Снага синдиката се мери, поред осталог, демократијом у њему, бројем успешно склопљених и реализованих колективних уговора, порастом зарада чланства и квалитета живота и рада, солидарношћу са другим синдикатима и социјално угроженим групама, материјалном моћи и штрајкачким фондовима. Ништа од тога не доминира синдикатима Србије, па их моћнији партнери „слушају“, али раде у своме интересу. Уобичајена је појава да се синдикална имовина нерационално користи, а чланарина је предмет унутар-синдикалних трвења. Не постоје средства за штрајкачке фондове, којима бии се штитили штрајкачи. Нема ни фондова солидарности, за помоћ болесним радницима или онима који изгубе посао. Све је то наслеђе и стварност наших синдиката, које је далеко од европског модела деловања синдиката. Последица свега је осипање чланства и пад угледа синдиката. На то указују и подаци истраживања из 2010. године, када је у синдикатима било свега трећина запослених. Од испитаних грађана скоро половина је (46%) изјавило да у њих нема поверење, а три пута мање (15%) је веровало.¹⁶⁾

Синдикалне централе су не само бирократизоване већ и директно супротстављене многим радницима штрајкачима у преду-

15) “Заставе горе Влада доле“, Орбовић, „У Београду протест три сата: Све док не буду срушили или закон или Владу која га предлаже“, *Синдикални повереник*, вол. 66, бр. 375-376 (30 септембар 2010), Радничка штампа, Београд, стр. 2.

16) З. Стојиљковић, „Социјални дијалог у Србији. Разлози (пре)скромног досадашњег учинка“ у Зоран Стојиљковић и Срећко Михаиловић, *Стање социјалног дијалога у Србији после двадесет година транзиције*, Савез самосталних синдиката Србије и Swiss Labour Assistance, Београд, 2010, стр. 18.

зећима. Тамо су прилике стварно различите, јер њихово понашање највише зависи од тога да ли је почео, спрема се или је завршен процес приватизације. Пример синдиката у продатом „Нитексу“, у којем су јула 2009. Године штрајковали радници није усамљен. Штрајк је организовао и водио СССС, али је насупрот радника стао и АСНС. Било је физичких обрачуна међу синдикалцима и радницима. Штрајк је формално окончан потписом АСНС-а, који уопште није иницијатор штрајка!¹⁷⁾ Још свежији пример је случај ГСП_а Београд. У њему постоји чак 17 синдиката. Предузеће је јавно, пред приватизацијом, а да у скупштини Србије није усвојен закон о јавно-приватном партнерству. У међувремену су домаћи и страни предузетници успели, да у „шуми“ синдиката и различитих интереса наметну „БУС-ПЛУС“ систем наплате. Приватизован је најбољи део предузећа, а дугови и трошкови пословања се пребацују на терет грађана као пореских обвезника.

Солидарност међу већим синдикалним централа,а у последњих десет година постојала је у неколико случајева. Први је био поводом усвајања Закона о раду (2001. године), а међу последњима је синдикално удруживање поводом доношења закона о пензионском и социјалном осигурању (у јесен 2010. године.). У оба случаја акције су биле неуспешне. У последњем примеру синдикални лидери су претили „ратом“ Влади, организовали протесте и потписивали петицију на улици против Нацрта тог закона. Помињали су и референдум, али су стварним деловањем неодољиво подсећали на политичаре. После више месеци „открило се“ да је најјачи играч наше политичке и друштвене сцене ММФ, а затим извршна власт земље. Синдикати су у овим акцијама узалуд губили време, средства, углед и поверење чланства и грађана. Усвојен је закон који садржајем ни за „јоту“ није био другачији од захтева и диктата ММФ-а. Синдикалцима је остало да за то окривљују власт, а она је од самог почетка рачунала на (не)моћ синдиката. Овај детаљ је важан за односе моћи између синдиката и власти, јер до краја ове године опет следи наставак измена тог закона. У игри су опет готово исти играчи па није тешко предвидети и резултате синдикалног „рата“ за старе и нове пензионере.

Све што се тиче синдиката и радног и социјалног законодавства има и политичке димензије. Тако је и у развијеним тржишним

17) Више о томе Новаковић, Н., *Радничка класа и штрајкови у Србији после 2000. године*, (докторска дисертација), Филозофски факултет у Београду, Београд, 2011.

привредама, а посебно у друштву у транзицији у коме доминира над свим областима. У последњих десет година синдикати Србије углавном нису довољно штитили запослене. На крају „тунела“ транзиције они су одлучили да се „политички активирају“. Објашњења ове појаве су различита, од потребе стварања политичке странке од синдиката, сарадња са странкама опозиције и онима на власти, до уласка у скупштинске клупе. Председница синдикалне централе АСНС (Ранка Савић) обећала је да ће 100.000 чланова синдиката гласати за политичку опцију којој се приклонила. То је коалиција под називом „Преокрет“, у којој је и Либерално демократска партија (ЛДП). Број њихових присталица на изборима је био знатно мањи, али увео је председницу синдиката у Скупштину Србије. Сада се она налази у посебној улози. Час би да брани синдикалне интересе, а стварно је посланик као и сваки други. Трећа одступница и алиби за ангажовање које нема везе са већином синдикалног чланства јесте то што се „брани“ тиме што је жена међу посланицима. Као нигде у Европи у једном синдикалном лидеру су истовремено и сасвим другачије улоге, борца за либералне вредности и за права жена. Други синдикални лидери нису имали баш толико успеха. Најблискији дотадашњем министру рада и социјалне политике олако су му се на изборима приклонили. Он је наступао и као „опозиционар“ и као члан дотадашње владајуће елите. Успех је био потпун, без обзира на моралне „дилеме“, Расима Љајића. На листи његове нове странке (СДПС или Социјалдемократска партија Србије) нашао се и понеки високи синдикални функционер. Уласком у парламент они су и стварно и политички одбацили свој „синдикални капут“. Наравно, било је и синдикалаца који нису успели да створе „Покрет за социјалну правду“, мада се из искуства зна да су неке раније НВО и „покрети“ лако доживели преображај у политичку странку. То их је водило на највише државне положаје. Између многих политичких „договора“ синдикалних лидера и политичара било је и оних који су чешће бранили социјалдемократски карактер њима „блиских партија“ да је то превазилазило све границе доброг укуса и очекивања оних којих су бранили. На жалост већине синдикалног чланства синдикални лидери су (не) намерно заборављали да су највеће поразе и синдикати и радници доживели у Европи и свету кад су на власти биле социјалистичке и социјалдемократске партије. Већина их је у дело спроводила неолибералну политику, у корист крупног капитала, која је по својој природи антисиндикална и антирадничка.

Завршетак приватизације јавних предузећа и реформи јавних служби додатно ће ослабити синдикате Србије и смањити број њихових чланова. За сада се може рећи да ни јаки грански синдикати у тим предузећима нису против „реструктурирања“ и неког облика приватизације. У тим предузећима је и „радничка аристократија“ која преко синдиката одлаже промене власничке структуре предузећа. Пошто су им врхунски менаџери из партијских редова то се додатно брину да се не замере старим и новим политичким елитама. А оне су пре последњих парламентарних избора ставила до знања и јавности и запосленима да неће бити отпуштања сувишних радника. Губитке које стварају плаћају грађани, јер их држава социјализује и тако штити. Већина синдиката из јавних предузећа су доброг материјалног стања, али не схвата или неће да треба да формира и штрајкачке фондове. Добро се сналазе и запослени и синдикалци у јавним предузећима на локалном нивоу. Има их око 500, а тек је почела њихова приватизација. То је „плен2 за који сви они боре. У досадашњој приватизацији продавана су не само предузећа већ и природни ресурси) изворишта воде, рудници и сл.). Реално је очекивање да ће се тај тренд наставити тражењем домаћих и страних „стратешких партнера“.

Током бучних политичких наступа наши синдикални лидери су „заборављали“ да њихови савезници или „социјални партнери“ не желе да поштују ни договоре које су са њима потписали. Они се већ неколико година нуде да помогну држави и предузетницима да се изађе из кризе. У неуспелим штрајковима не виде своју одговорност, већ лицемерно изјављују да би их било и више да они нису помагали радницима. Најмање желе да јавно истакну одговорност државе и нових послодаваца за пропаст радничке класе и све већег дела средњих слојева. Из свега извлаче погрешан закључак да из тога следи да се синдикати политички активирају!!! Ово је друштвена „мимикрија“ којом синдикати Србије амнестирају власт и предузетнике за погубне последице приватизације и транзиције, чију цену највише плаћају радници. Понекад су склони да критикују „скупу државу“ и гломазну администрацију. Кад политичке елите на власти, под притиском ММФ-а, обећају смањење за 10% онда се томе понадају и синдикати и грађани. А стварно, број запослених у државној управи само у 2011. Години порастао је за 3000! У претходних две деценије државна администрација се повећала са 6000 (колико је било и у СФРЈ пре распада земље) на преко 31.000. Током ове године нико од лидера великих синдикал-

них централа то није ни помињао. То је већ опростено прошлој и новој власти и од стране ММФ, па шта би они онда уопште могли да учине и замерају им се.

Најзад, скоро годину дана наши синдикални лидери постали су „звезде у медијима“ са причом да не желе, неће дозволити и не сме да се догоди „грчки сценарио“¹⁸). Тако они прецењују своју улогу и моћ и стављају се на страну владајућих елита, с циљем да контролишу и каналишу незадовољство радника. Граде боље односе са моћнијим од себе „социјалним партнерима“. Уопште се не осврћу на земље у нашем окружењу и развијеном свету. Тамо су синдикати способни и моћни да лако, брзо и масовно окупе и запослене и раднике у борби против најважнијих актера савремене економске кризе. Они организују генералне штрајкове, масовне јавне демонстрације и на саму најаву смањења стечених права, „штедње“ у издацима за социјалне службе и давања. Такви синдикати не желе да се терет кризе пребацује најчешће и највише на најсиромашније грађане. Стога они своје активности координирају и са старим и са новим друштвеним покретима (студенти, еколози, антиглобалисти, феминисткиње и др.). У тим друштвима најмасовнији су средњи друштвени слојеви, али су у штрајковима и протестима са њима солидарни и раднички и други синдикати. Ето шта одбијају наши синдикални лидери. Таквом ставу синдикалних централа и лидера највише се радују политичке и економске елите, без обзира како се удружују пре или после политичких избора.

У „политичком сценарију“ пре последњих парламентарних избора пала су многа обећања синдикалних и политичких лидера. Скоро да су сви они често помињали отварање нових радних места. Измениле су се прилике па су и обећања знатно скромнија него раније. У време убрзане приватизације министар рада и социјалне политике је изјавио следеће: „Зауоставили смо раст незапослености, крећемо у отварање 500.000 радних места!“¹⁹). Шест година касније председник државе (Борис Тадић) је обећао: “Борићемо се за свако радно место“²⁰). Ове године су амбиције нешто скромније. Обећавало се од неколико стотина до неколико хиљада нових

18) Љ. Орбовић, „Нећемо грчки сценарио“, *Политика*, 6. март 2010, стр. 4.

19) Савић, М., Белић, Интервју са Драганом Миловановићем, „Зауоставили смо незапосленост, крећемо у отварање 500.000 радних места“, *Недељни телеграф*, 29. октобар 2003, стр. 4.

20) Б. Тадић, „Борићемо се за свако радно место“, *Синдикални повереник*, бр. 337-338, (22. фебруар 2009), Радничка штампа, Београд, стр. 8.

радних места. Чак су и синдикални лидери заиграли на исту карту, ослобађајући себе било какве кривице за стотине хиљада изгубљених радних места. чини се да су заборавили да је велики број стр. 4приватизација званично поништена. Социолошка истраживања су потврдила да је међу сиромашним незапосленим лицима два пута више неквалификованих радника него осталих. У свему томе синдикални лидери су показали своју недораслост постојећој ситуацији и отуђеност од интереса већине чланства. Након свега, постоји и шанса да се из домаће и светске економске кризе створе „нови“ синдикати, са бољом стратегијом деловања у заштити економских и других права радника и припадника других запослених слојева.

* * *

У Србији је почетком ове деценије завршено настајање капиталистичког друштва периферије. Ту су капиталистичка класа и политичка елита- добитници транзиције., па средњи слојеви, сељаштво и класични најамни радници. Мануелни радници су највећи губитници приватизације и транзиције друштва. А стари и нови синдикати немају стратегију да их заштите. Са интензивирањем кризе повећаће се број губитника посла, посебно међу средњим слојевима. Велики број запослених ће пасти у зону сиромаштва или остати без посла. Поред класичног маргинализованог пролетеријата на друштвеној сцени постаће све бројнији и „интелектуални пролетеријат“.

Најновије „политичко ангажовање“ синдиката у предизборним (парламентарним) активностима доказ су непостојања аутентичних синдиката. Та активност највише доноси корист синдикалним лидерима и „социјалним партнерима“ са којима се они удружују. Синдикати су током транзиције изгубили не само већину свог чланства већ и углед код осталих грађана. Стога синдикални лидери траже „појас за спасавање“ који ће их, преко политичког деловања, спасити од стварног и историјског пропадања.

Nada G. Novakovic

POLITICAL ELITES, UNIONS AND WORKERS OF SERBIA AT THE END OF TRANSITION

Sumarry

In this paper author explores relation between political elites, economic elites and trade unions and syndicate participation in the political life in Serbia. Transition in Serbian society has begun two decades ago, today being in its final phase. The process of transition resulted in a new class structure. The main social classes and stratum are formed: 1. new capitalist class, with its elites, 2. middle stratum, 3. peasants and 4. working class, shaping up to form together a peripheral capitalist society. Global economic and financial crisis sharpens social conflicts and inequality.

Economic elite is part of the capitalist class and has very tight relationship with political elite. Both elites have low potential for modernization, and results of both economic and social transitions in Serbia are evidence of this low potential. This is the main reason they cannot offer many options to challenges the society is facing. The current global economic crisis is being promoted as a false alibi for unsuccessful reforms of the society. In fact there is peripheral capitalist society and ruling class which is anational. Some other researches of social structure have named that ruling class „comprador bourgeoisies“.

In this paper author investigates and describes the most important processes of change in economic and social structure. Elites in Serbia are explored through the view of their social position and strength, interests and values. These are economic, political and syndical elite. Relations between them are determined by systematic factors, i.e. division of social power and the role in division of labor. The economic elite has been mostly similar to political elite when it comes to interests. During the transition, political and economic elites' interests have confronted the ones of working class and peasantry. Globalization capital and global financial institutions have been putting constant pressure on political elites in Serbia, especially after 2000.

Unstable democracy, competing political parties and frequent elections are characteristics of Serbia after 2000. During last year, the year when Parliamentary election where held, political elites have approached syndical elites in interest sphere. Ruling political parties formed „new“ political parties before the elections. They have

been only nominally and declaratively political parties of opposition. On the other hand, political parties have been looking for interest coalitions with old and new syndical centrals. That was also in interest to some syndical leaders. Syndical elite has continuing further marginalization of trade union and workers. Manual workers are the biggest transition losers (employment, wage, social protect...). The biggest benefit of transition are in hands of capitalist class.

The labor and social legislative in Serbia were reformed during the last decade. There are many elements of that legislative which are below ILO and EU standard. The Law of Labor and the Law of Strike are examples of such. These are against interest of employees, especially manual workers. They protect interests of employers and the state. Many workers are frightened, mainly because of job insecurity, wage and medical protection. These are some of the reasons for organizing strikes and civil protest during last ten years. Trade unions leaders did not protect interests of working class before last parliamentary election. Some leaders of syndical central have been on the side of political elite, controlling dissatisfaction of employed, unemployed and poor people. Social dialogue, collective bargaining (employees, employers and state) and social consensus on transition cost were forgotten. In conclusion, it is emphasized that trade unions should not participate in the political life. It is not good for syndicates, workers and other union members.

Key words: globalization, transition, trade unions, workers, political elites, political election, conflicts.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, С. „Компрадори“, Печат, лист слободне Србије, 8. април 2010. <http://www.pecat.co.rs/2010/04/slobodan-antonic-kompradori/> (датум посете 2.03.2012)
- Цвејић, С., „Структурни ефекти сиромаштва у Србији“, у: Друштво у превирању - социолошке студије неких аспеката трансформације у Србији, (прир. С. Томановић), Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 2006, стр. 21-33.
- Душанић, Б. Ј., Бећарска економија, Београдска висока пословна школа, Београд, 2008.
- Кркобабић, В., Неисказана моћ синдиката, Панчево, 2003.
- Кркобабић, В., Транзиција и исказана немоћ синдиката, Панчево, 2008.

- Михаиловић, С., уред., *Домети транзиције од социјализма ка капитализму*, Fridrich Ebert Stiftung, Београд, 2010.
- Мркоњић, М., „Политичка позадина штрајкова?“, 28 јануар 2010. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?уууу=2010&mm=01&dd=28&nav_id=407146 (датум посете 29. 1.2010)
- Митровић, Љ., „Транзиција без социјалне одговорности и производња зависних друштава периферије капитализма“, *Теме*, вол. XXXIV, бр. 2 (април-јун), 2010, Ниш, стр. 677-698.
- Н. Т., „Место за јавне скупове је Ушће“, *Политика*, 14. јануар 1991.
- Новаковић, Н., „Настанак нове предузетничке елите у Србији“, *Српска политичка мисао*, год. 13, вол. 16, бр. 1-2/2006, стр. 129-152.
- Новаковић, Н., „Како се „кројила“ радничка судбина“, *Синдикални повереник*, вол. 66, двоброј 3124/365-366 (28. април) 2010, Радничка штампа, Београд, стр. 54-56.
- Новаковић, Н. *Радничка класа и штрајкови у Србији после 2000*, (докторска дисертација), Филозофски факултет, Београд, 2011.
- Орбовић, Љ., „Нећемо грчки сценарио“, *Политика*, 6. март 2010.
- Пауновић, С., *Улога ММФ у економској кризи*, Радничка штампа, Београд, 2011.
- Петковић-Гајић, Д., *Друштвене промене и стратегија деловања синдиката* (докторска дисертација), Факултет политичких наука, Београд, 2011.
- Влада Републике Србије „Потписан Социјално економски споразум за 2011“, 2011. <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=152032> (датум приступа, 30.04.2011)
- „Правила за раднички бунт“, *Синдикални повереник*, вол. 65, двоброј 3124/349-350, Радничка штампа, Београд, 2009.
- Тадић, Б., (2009), „Борићемо се за свако радно место“, *Синдикални повереник*, бр. 337-338, 22. фебруар 2009, Радничка штампа, Београд
- Савић, М., Белић, Интервју са Драганом Миловановићем, „Зауставили смо раст незапослености, крећемо у отварање 500.000 радних места“, *Недељни телеграф*, 29. октобар 2003.
- Стајић, Д., *Заблуде о социјалној држави*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Стојиљковић, З., (шеф пројекта), *Улога синдиката у транзицији. Случај Југославије*, Центар за проучавање алтернатива и УГС Независност, Београд, 1999.
- Стојиљковић, З., „Социјални дијалог у Србији. Разлози (пре)скромног досадашњег утицаја“ у Зоран Стојиљковић и Срећко Михаиловић, *Стање социјалног дијалога у Србији после двадесет година транзиције*, Савез самосталних синдиката Србије и Swiss Labour Assistance, Београд, 2010, стр. 7-74.

- Вратуша, В., „Елите у постсоцијализму или компрадорска буржоазија у процесу рестаурације периферног капитализма“, *Национални интерес - часопис за национална и државна питања*, вол. 6, бр. 3/2010, стр. 51-58.
- Валерштајн, И., *После либерализма*, Службени гласник, Београд, 2005.
- “Заставе горе, Влада доле“, (2010) и Орбовић, Љ., “У Београду протест 3 сага: Све док не буду срушили овај закон или Владу која га предлаже“, *Синдикални повереник*, вол. 66, бр. 375-376, 30. септембар 2010, Радничка штампа, Београд.

Овај рад је примљен 5. новембра 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 3. децембра 2012. године.